

ליהודים הייתה אורה ושמחה משה רימר

משנכנס אדר מרבים בשמחה

בשניים מבין החגים היהודיים מצווה האדם במפורש לשמוח – בסוכות (שם נאמר "ושמחת בחגך והיית אך שמח") ובפורים. אין זה אומר שצריך להתאבל בפסח, אולם מוטיב השמחה מודגש דווקא בשני חגים אלה, ובמיוחד בחג הפורים. חודש אדר כולו מוכרז כתקופה שיש לחגוג אותה ולשמוח בה ("משנכנס אדר מרבין בשמחה").

השאלה היא - למה? מדוע לא נאמר "מרבין בשמחה" על יתר חודשי השנה? מה מיוחד דווקא בחודש אדר? למה, לדוגמה, אין מצווה להרבות בשמחה בחודש ניסן, בו התרחשו הניסים הגדולים של יציאת מצרים וקריעת ים סוף?

לדעת המפרשים טמונה התשובה במידת המעורבות, שהפגינו בני העם הפשוט בהשגת הזכות לשמוח. יציאת מצרים התרחשה ללא כל מאמץ מצד בני ישראל. כל מה שנעשה, האלוקים עשה. הניסים הגדולים, מכות מצרים, קריעת ים סוף, הכול מעשה אלוקים. ניסים ונפלאות.

המן מתחנן לרחמים לרגלי אסתר ואחשוורוש. ציור של רמברנדט על דבר בולים מרומניה

לא כך המצב באירועי הפורים, כפי שהם מסופרים במגילת אסתר. יש איש רשע בשם **המן**, ששונא את היהודים ורוצה להשמידם. הוא משכנע את המלך **אחשוורוש**, שישתלם לו כלכלית ופוליטית להרוג ביהודים, והמלך מסכים. הדבר נודע לאיש טוב בשם **מרדכי**, שיש לו קשרים בבית המלוכה, בדמותה של המלכה **אסתר**. המלכה

מפעילה את קסמיה על המלך, גורמת לו להאמין שהמן הרשע חושק בה, ומעודדת את המלך להעניש את הבוגד בפוטנציה. המלך, שחיי אדם לא ממש נחשבים בעיניו, תולה את המן על עץ, ומזימותיו כנגד היהודים נעלמות יחד אתו.

זהו סיפור פשוט ולא מתוחכם. אין כאן ניסים גדולים, אין ברקים ורעמים, אין ים שנקרע. למעשה, האלוקים לא מעורב בסיפור הזה בכלל. מגילת אסתר היא הספר היחיד בתנ"ך, ששם האלוקים לא מוזכר בו אפילו פעם אחת. בפורים ההצלה היא פרי של יוזמה אנושית (ליתר דיוק - נשית). אסתר המלכה ומרדכי היהודי, הם שהובילו את המבצע להצלתו של העם היהודי, ומלאכתם צלחה בידם.

ועל כך השמחה הגדולה בחודש אדר ובחג הפורים. השמחה בפורים היא שמחה הנובעת מהלב, מתחושת סיפוק עצמי ומרגש של גאווה על היוזמה ועל הפעולה המוצלחת. חג הפורים נועד לשאת על נס את פועלו של האדם, כל אדם, שהעז והצליח. כל אדם, שלא נבהל מן הקשיים, שלא ציפה לנס שיצילו, שלא ברח מן המערכה, שעמד בגאון בפני האתגרים, שנלחם על עקרונותיו ואמונותיו, וניצח. מה מתוק הוא נצחונו של אדם זה.

משתה ושמחה

מצווה לקיים סעודה חגיגית ביום הפורים, כנאמר במגילה: "לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מְשֻׁתָּה וְשִׁמְחָה" (אסתר ט, כב). מאחר ובמגילה מסופר רבות על שתיית יין, ומפלתו של המן התרחשה במשתה היין שערכה אסתר, קבעו חכמים, כי יש לשתות יין בסעודה החגיגית של פורים. הגדיל לעשות **רבא**, אחד מחכמי בבל, שקבע כי יש להרבות בשתיית יין ואף להשתכר. "אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" (תלמוד בבלי, מסכת מגילה, דף ז, עמוד ב).

משחקי פורים: תחריט משנת 1450

חכמים רבים לא אהבו את רעיון השכרות עד איבוד עשתונות, וניסו לרכך את אמירתו הנחרצת של רבא. במיוחד הפריעה הקביעה, כי אדם חייב לשתות עד שלא יבדיל עוד בין טוב ורע, בין "ארור המן" ובין "ברוך מרדכי". היה מי שחישב ומצא כי בגימטריה שני הביטויים הם בעלי ערך מספרי משותף (502), וקבע כי יש לשתות יין עד שהאדם לא יוכל לעשות את החשבון הנדרש. אחרים קבעו, כי יש לשתות עד שהאדם יירדם משכרות (ובמהלך השינה לא יוכל להבחין בין המן ומרדכי). כך או אחרת, שתיית היין במידה היא חלק בלתי נפרד משמחת פורים.

משחקי פורים

כחלק מאווירת השמחה בחג פורים נהגו היהודים להשתעשע במשחקים שונים ובהצגות היתוליות. ידיעות על קיום משחקים שכאלה מופיעות כבר בתלמוד (תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף סד, עמוד ב), שם מוזכר משחק בשם "משוורתא דפוריא"

(מקפצת פורים). ילדי היהודים נהגו להכין מספר ימים לפני פורים בובה בדמות המן, ולתלות אותה על גג הבית. ביום פורים הדליקו מדורה גדולה, שרפו בה את הבובה, וקפצו מצד לצד מעל להבות המדורה. מנהג זה נמשך לפחות עד המאה ה-10.

בתקופת הרנסנס, בהשפעת חגיגות הקרנבל באיטליה, החלו היהודים לחבר לכבוד פורים מחזות היתוליים בהשתתפות ליצנים ומנגנים. אירוע שכזה מתואר בתחריט עתיק שפורסם בספר יהודי בשנת 1450, והוא כולל ליצן ושני נגנים. תחריט זה מופיע על אחת התוויות (הנראית בעמוד הקודם) שהונפקו בשנת 1943 על ידי הקרן הקיימת לישראל, והוסבו לשימוש כבול דואר בשנת 1948, בתקופת מנהלת העם.

החל מן המאה ה-16 ידוע על קיומן של הצגות היתוליות לפורים שעסקו בסיפורי המגילה. הספרדים כינו את ההצגות בשם "קומדיה פאמוזה דה המן אי מרדכי", היהודים בארצות האיסלאם קראו להן "כלאעת פורים" ובקהילות מזרח אירופה הכירו אותן בשם "פורים שפיל". עם השנים גדל מגוון הנושאים שהוצגו במחזות אלה, והם כללו גם קטעים מסיפורי התנ"ך דוגמת מכירת יוסף או **דוד וגולית**.

בעירות היהודיות שבמזרח אירופה היה זה משלח ידם של בני המשפחות העניות שבעיירה, שהצליחו בדרך זו לקבץ סכום פעוט להקלת מצוקתם הנוראה. להקת השחקנים המקומית הייתה סובבת בערב פורים בין בתי התושבים,

ומציגה, תמורת תשלום צנוע, את הצגות פורים. ב-17 ביוני 1975 הנפיק השירות הבולאי בול שהוקדש ליצירתו של הצייר **ינקל אדלר** "משחק פורים". בציור ניתן לראות כיצד הצליח האמן בכישרון רב להעביר את אוירת הנכאים בה היו שרויים חברי להקת השחקנים העניים. למרות שהמדובר בערב פורים, ובמאורע משמח וחגיגי, מקרינים צבעי התמונה הקודרים, עמידתם העלובה של השחקנים, ומבע פניהם עטויי המסכות, אווירה של אבל ודיכאון. בצד שמאל של התמונה, כמעט ומוסתר על הרקע הכהה, שילב הצייר דמות מסתורית העומדת וידיה על ראשה, כמשקפת את מלא הייאוש שבמצבם של היהודים בעיירות מזרח אירופה.

באמצע המאה ה-20 זכה המחזה "די מגילה" (המגילה), שחיבר המשורר היידי **איציק מאנגער**, להצלחה רבה, והפך לדוגמה מייצגת של משחק פורים.

עדלאידע

בשנת 1912 החלו לחגוג בתל אביב הצעירה חגיגת פורים המונית שזכתה לשם "עדלאידע" (עד דלא ידע), ביוזמת

המורה **אברהם אלדמע**. בשנות ה-20 וה-30 נהג **מאיר דיזנגוף**, ראש עיריית תל אביב, לפתוח את המצעד המרכזי כשהוא רכוב על סוס. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בוטל האירוע, אך חודש בראשית שנות המדינה תחת שם חדש "חגיגות שושן". בשנים האחרונות התרחבו החגיגות לערים נוספות, ובלטות במיוחד החגיגות בעיר חולון.

ימי פורים מקומיים

לאורך ההיסטוריה ידועים מקרים רבים בהם אנשי קהילה יהודית, שניצלו מגזירה קשה, או שאירע להם מאורע משמח, בחרו להנציח את האירוע על ידי קביעת יום חג קהילתי. יום חג שכזה זכה לרוב לכינוי "פורים קטן", או לכינוי "פורים" בצירוף שם הקהילה. לעיתים נכלל בשם החג שמו של הצורר המקומי, שנכשל במזימתו לפגוע ביהודים. בימי הפורים המקומיים נהגו חברי אותה קהילה לשבות ממלאכה, לערוך סעודה חגיגית, ולאמץ מנהגים נוספים הקשורים לחג פורים, כגון משלוח מנות ומתן מתנות לאביונים.

דוגמה לאירוע שכזה הוא "פורים וינץ", אותו ציינו אנשי הקהילה היהודית של פרנקפורט משך שנים רבות, מאז הצלתם בראשית המאה ה-17. ביום 22 באוגוסט 1614 פרצו בעיר פרנקפורט שבגרמניה מהומות כנגד הנהגת העיר. בראש מהומות אלו, שנודעו בשם "התקוממות הגילדות", עמד אדם בשם **וינצנץ פטמילך**. העילה להתקוממות היתה ההגבלות שהטילו רשויות העיר על אנשי הגילדות המקצועיות, אולם מהר מאוד הופנה זעם ההמון אל עבר הרובע היהודי של פרנקפורט. עשירי הקהילה עונו על מנת לסחוט מהם כספים, ומנהיגי ההתקוממות הכריזו על ההלוואות שנלקחו מן היהודים כמבוטלות. יהודי העיר, 1380 במספר, הסתתרו בבית הקברות הישן, עד אשר התיר להם פטמילך לעזוב את העיר, בתנאי שישאירו את כל רכושם מאחור. גירוש היהודים ביום 23 באוגוסט 1614 תועד בתחריט שהוכן באותה שנה על ידי **גיאורג קלר**, אחד מאמני התחריט

גירוש היהודים מפרנקפורט: תחריט של קלר על גבי תווית קק"ל שהוסבה לבול דואר באמצעות הדפס רכב.

את העיר, בתנאי שישאירו את כל רכושם מאחור. גירוש היהודים ביום 23 באוגוסט 1614 תועד בתחריט שהוכן באותה שנה על ידי **גיאורג קלר**, אחד מאמני התחריט

החשובים בימיו. מתחת לתמונה נרשם "1380 אנשים זקנים וצעירים נספרו ביציאה משער העיר". היהודים הובלו אל ספינות שעגנו על הנהר מיין הסמוך וגורשו מן העיר.

זמן קצר לאחר פרוץ המהומות התערב הקיסר **מתיאוס** בנעשה בעיר. חייליו השתלטו על פרנקפורט, אסרו את מנהיגי המתקוממים והוציאו להורג את וינצנץ פטמילך. יהודי פרנקפורט הורשו לחזור לעיר בחסות הקיסר, והחלו לשקם את חייהם. אחד מעשירי הקהילה, **דוד אופנהיים**, תרם כספים לתיקון בית הכנסת, וכעבור מספר חודשים חזרו היהודים להתפלל בו.

לרגל הצלתם הכריזו רבני העיר על יום י"ט אדר כעל "פורים וינץ" (על שמו של הצורר וינצנץ), אשר נחגג

בקהילה שנים רבות. בשנת 1616 קבעו יהודי פרנקפורט על שער הרובע היהודי שלט ובו הכתובת "בחסות הוד מעלתו הקיסר הרומי והאימפריה הקדושה".

בשנת 1943 הדפיסה הקרן הקיימת לישראל תווית ובה התחריט המתאר את גירוש יהודי פרנקפורט. בשנת 1948, בתקופת המעבר שקדמה להקמת מדינת ישראל, הוטבע על התווית הדפס רכב עם המילה "דואר", והתווית הפכה לבול דואר ששימש את תושבי ארץ ישראל למשלוח מכתבים בשירות הדואר שהופעל על ידי מנהלת העם.

משה רימר הוציא לאור מגילת אסתר בולאית. את המגילה ניתן לרכוש בהתאחדות בולאי ישראל. תגובות ל: rimer@netvision.net.il